

HUMOR PÅ ALVOR I LITTERATURUNDERVISNINGA MED «ANEKSDOTE» AV HERMAN WILDENVEY

Marianne Røskeland

Samandrag

Artikkelen ønsker å undersøke kva ein kan få ut av å vektlegge humor i tekstar i litteraturundervisninga. Utgangspunktet er ulike inngangar til diktet «Anekdote» (1911) av Herman Wildenvey, og framstillinga er inspirert av diskusjonar med studentar i lærarutdanninga om humoren i diktet. Sentrale spørsmål er mellom anna om diktet er morosamt, kva eller kven ein i så fall ler av, og kva ein kan få ut av det i litteraturundervisninga. Dette blir diskutert i lys av ulike humorteoriar. Artikkelen søker å få fram korleis ulike tilnærmingar til humoren i diktet kan generere ulike lesemåtar og tolkingar. Særleg interessante er spørsmåla om kva verdiar og haldningar diktet kan målbera, og kva rolle humoren spelar i så måte. Humor har ulike funksjonar og er ikkje alltid kontrollerbar, men er ofte knytt til språkets fleirtydige karakter. Artikkelen argumenterer til slutt for å gi rom for refleksjon omkring humor i litteraturundervisninga i lærarutdanning og skule.

Nøkkelord: humor, latter, dikt, litteraturundervisning, verdiar, Herman Wildenvey

Abstract

This article studies the potential of paying attention to humour in texts in teaching literature. It is based on different approaches to the poem «Anekdote» (1911) by the Norwegian author Herman Wildenvey. The article is inspired by discussions with teacher students about the humour in the poem. Central questions are whether the poem is funny or not and, if it is funny, what or whom do we laugh at? And also: How can this poem be read in the literature class? Different answers to these questions are discussed in light of theories of humour. The article discusses how different approaches to the humour in the poem imply different interpretations of it. It is of particular interest to study values and moral attitudes that the poem may convey, and to reflect on the role of humour in this aspect. Humour may serve different functions and is not always controllable, but it is often linked to the ambiguity of language. Finally, the article argues for valuing reflections on humour in literature teaching, both in teacher training and in schools.

Keywords: humour, laughter, poems, literary education, values, Herman Wildenvey

Innleiing

I denne artikkelen vil eg løfte fram humor i litteraturundervisninga, med utgangspunkt i refleksjonar omkring det relativt korte diktet «Anekdote» (1911) av Herman Wildenvey. Artikkelen er inspirert av diskusjonar med studentar i lærarutdanninga om kva elevar kan få ut av diktet. Det kan invitere til mange ulike tilnærmingar, men å legge vekt på humoren i det har vist seg særleg fruktbart og reiser mange spørsmål: Er diktet eigentleg morosamt? Kva ler ein av i så fall, og kva slags humor er det snakk om? Korleis påverkar forståinga av humoren i diktet forståinga av diktet? Og kva har humor i litteraturundervisninga å gjere? Det er slike spørsmål denne artikkelen prøver å svare på.

No er det ikkje uvanleg å lese humoristiske tekstar i skulen eller å ønske at elevane skal ha det morosamt når dei les litteratur. Likevel er humor i litteratur og litteraturundervisning i liten grad utforska i litteraturdidaktiske publikasjonar.

At humor er ei alvorleg sak, treng ikkje mykje argumentasjon, ettersom det å bli gjort til latter kan vere vondt og kan utløyse både aggresjon og smerte. Samtidig er det godt å le, særleg saman med andre. Latter kan med andre ord skape både fellesskap og utanforskap. Ifølgje den typen humorteori som kan kallast inkongruensteori, ler vi fordi noko bryt med norma på ein overraskande måte (Critchley 2002; Bergson 1993). Dessutan ler vi helst av vitsar som går ut over det vi ikkje likar, men ikkje av humor som latterleggjer det vi set høgt. Humor kan såleis polarisere og forsterke skilnader. Det er òg difor ein kan seie at «å dele ein vits er å dele eit verdisyn» (Dahl 2020, 71).

Det komiske eller morosame blir likevel ofte ikkje tatt på alvor, kanskje fordi det er lett for å tenke at det å le er distraksjon, eller at å la seg underhalde kan verke sløvande på tenkinga (Horkheimer og Adorno, 2011).¹ Humor kan rett nok verke slik òg, og av og til treng vi kanskje å bli sløva – for å halde ut. På den andre sida: Humor kan få fram det latterlege i det ein tar for gitt eller som har blitt ein vane. Dette er noko av det kritiske og innsiktsgivande (eller avautomatiserande) potensialet i humor. Bergson (1993) seier til og med at eitkvart samfunn treng humor for ikkje å stivne, ettersom noko av det som utløyer latter er ein «mekanisk stivhed» (s. 21-22), anten det er i enkeltmenneske eller i samfunnet.

Her er det på sin plass å klargjere nokre omgrep: I denne framstillinga skil eg ikkje skarpt mellom humor og det komiske. Humor er det mest overordna omgrepet og står for det fenomenet at noko kan framkalle latter eller smil, eller kanskje berre ein indre tilstand av morskap.² Det er ikkje slik at det *må* latter, altså ein kroppsleg reaksjon, til for at det skal vere snakk om humor (jf. Veatch 1998). Likevel heiter Bergsons kjende bok om humor og det komiske *Latteren* (fr. *Le Rire*). Når eg i tråd med konvensjonen bruker det «å le» nærmast synonymt med å oppfatte noko som morosamt, kan latter såleis òg referere til ein indre usynleg og uheyrleg latter.

Som nemnd over, kan noko vere morosamt for nokre, men ikkje for andre. Humoren ligg slik sett hos den som ler. Dei tre mest kjende humorteorianane forklarar til dømes humor som 1) ei kjensle av overlegenheit, 2) overraskande brot med forventning (inkongruens) eller 3) avspenning i den som ler (jf. Morreal 1983; Critchley 2002, 2; Cross 2010, 5). Samtidig blir humoren utløyst av noko, det ein ler *av* og oppfattar som komisk. «Det komiske» blir her brukt synonymt med «det ein ler av». «Humoristisk» blir gjerne brukt om det som er meint å vere morosamt, t.d. vitsar og humoristiske bøker, medan noko kan vere anten ufrivillig eller intendert komisk.³

Kva som *fungerer* som humor, avheng som vi ser av om nokon oppfattar humoren, men *korleis* humoren fungerer er vanskeleg å kontrollere. Som Aslaug Nyrnes (2002) formulerer det, med utgangspunkt i retorikken: latteren «bevegar situasjonen og gjer den annleis» (s. 363).

---

¹ Her kan eg òg nemne *Vi morer oss til døde* av Neil Postmann (1985, norsk utgåve i 2004) og den dystopiske romanen *Brave New World* av Aldous Huxley (1932), som begge på ulike måtar kritiserer korleis underholdning og drift mot bekymringsløyse gjer folk uoppmerksame og lette å styre for styresmaktene.

² Critchley (2002,108) gjer eit nummer av at orda «smil» og «latter» har same etymologiske opphav på mange språk. Smil på norsk (og engelsk) kjem av norr. «små-le», på fransk er «*sourire*» (smil) sett saman av *sous* = under og *rire* = latter, altså liten latter eller ein latter som ligg «under» og bak. Smil er meir kontrollert, mindre kroppsleg, meir analytisk enn latter, men begge kan vere reaksjonar på humor.

³ Det er likevel vanskeleg å definere det komiske uavhengig av ein kontekst. Rett nok kan ein seie at til dømes ein sjanger som komedie gjerne inneheld bestemte «komiske» element, som overdriving, forvekslingar og misforståingar, ofte med aktørar som er typar eller meir og mindre karikerte «stock figures», som den feige, den gjerrige, lurendreiaren, den vakre unge kvinna osv. Slike element kan gi signal om humor, men dei er ikkje nødvendigvis komiske i alle andre samanhengar, og det er opplagt at det er mangt som kan vere komisk utanfor sjangeren komedie.

Noko av det ukontrollerte ved humor i tekstar ligg ifølgje Nyrnes i at det å «bevege til latter» er «tufta på [...] språkets tvitydige karakter» og «peikar mot mangt som ikkje blir sagt i teksten» (2002, 368). Det er mellom anna slik tvitydigheit som gjer litterær humor interessant å lese og undersøke i klasserommet.

På denne bakgrunnen kan det òg argumenterast for at det å oppfatte noko som humor er ei tolking. Å diskutere humoren i litteratur kan såleis krevje både analytisk distanse og innlevande tilnærming, noko som er viktig med tanke på utvikling av litterær kompetanse (jfr. Tønnessen 2012, 132).

Det finst mange sortar humor, og somme vil skilje mellom høg og låg humor, enkel og kompleks, konkret og abstrakt, intellektuell og kroppsleg, god og dårleg humor osb. Dette er ikkje staden for å greie ut om alle humorvariantar, men eg kjem til å streife innom fleire undervegs.

Inspirasjonen til artikkelen har eg altså fått frå eit «stunt» som eg har gjort med lærarstudentar i mange år. Det går ganske enkelt ut på at diktet «Anekdote» blir presentert for studentane saman med desse spørsmåla: «Kva ville du ønske at dine framtidige elevar skulle få ut av dette diktet? Og korleis vil du gå fram for å få det til?» Dette tenker dei over og noterer nokre stikkord om individuelt, før dei legg fram tankane sine i gruppe og i plenum. Oppdraget kan generere mange ulike svar.

I det følgjande vil eg først presentere diktet litt nærare. Deretter diskuterer eg humoren i det i lys av ulike humorteoriar og med utgangspunkt i spørsmålet om kvifor ein ler av andre si ulukke. Vidare drøftar eg korleis ulike tilnærmingar til humoren i diktet kan generere ulike lese måtar og tolkingar, og her har eg god nytte av synspunkt og innspel frå undervisning med studentar. Særleg interessante er spørsmåla om kva verdiar og haldningar diktet kan målbera, og kva rolle humoren spelar i så måte. Både undervegs og til slutt drøftar eg kvifor refleksjon omkring litterær humor er relevant for litteraturundervisninga, både i lærarutdanning og skule.

Diktet «Anekdote»

«Anekdote» er henta frå samlinga *Prismer* (1911), som var Wildenveys tredje diktsamling. Diktet er ein enkeltståande tekst, utan eksplisitt samheng med dikta som står før og etter i samlinga. At eg har valt akkurat dette diktet, er ikkje heilt tilfeldig. Eg har erfaring med at diktet inviterer til ulike lese måtar, aktivitetar og føremål med undervisninga. Ein annan grunn til å velje det er at det er lite brukt i skulen. Ein finn ikkje vanlegvis «Anekdote» i læreverk for grunnskulen, og eg har ennå til gode å møte studentar som kjenner det frå før. Wildenvey sin forfatterskap er dessutan lite påakta og studert i akademisk samheng (Lotherington 2009; Andersen 2012), sjølv om han er blant dei mest populære (og produktive) lyrikarane i Noreg på 1900-talet, til dels òg høgt verdsett av kritikarar i samtida. Diktet kan dessutan lesast med utbyte av både vaksne og barn,⁴ sjølv om det først blei utgitt for vaksne. Den doble adressaten (til barnelesar og vaksenlesar) ligg ikkje minst i humoren, som er både verbal og kroppsleg. Ikkje slik å forstå at det kroppslege eller låg humor er meir barnsleg, eller at den verbale humoren er meir kompleks og vendt til vaksne. Slike dikotomiar har blitt kritisert, t.d. av humor- og barnelitteraturforskarer Julia Cross (2010, 3). Det er heller slik at humoren kan fungere både for vaksne og barn. Ettersom diktet er over hundre år gammalt, kan det òg opne for historiske tilnærmingar. Diktet går slik:

---

⁴ Diktet finst i diktantologiar for barn, t.d. *Den store dikt- og regleboka* (Opsahl, Stubbe og Tenfjord, 1989, 210-211).

Anekdote

En snekker og nok en snekker
satt på stillaset og spaset
Da er det en planke knekker
og vipper dem vekk fra stillaset

Og A hogg seg fast med sin hammer,
men B la beslag på hans legge,
og en vill og evindelig jammer
steg opp mot det blå fra dem begge

Og hvinet ble verre og verre,
og folk fulgte med dem i jammer'n.
Slipp, hylte hammerens herre,
slipp, ellers slår jeg med hammer'n.

De hang der, gud bedre, og spaset
for mengdens beundrende blikke.
Men så ble det stilt på stillaset,
og plutselig hang de der ikke.

Men om det var han som holdt fast,
som skal legges til last,
eller han som sa slipp, som slapp,
det blir hipp som happ.

Og dette vil ergre de store,
men enkelte små vil det more.

Diktet er bygd opp av fem firelinjers strofer og ei sluttstrofe på to linjer, som ei etterskrift. Diktet fortel, som vi ser, ei kort historie om to snikkarar som sit på eit stillas og anar fred og ingen fare då ein planke knekk og dei brått blir hengande i lause lufta på ein uvanleg måte: Den eine «hogg tak med sin hammer», og den andre held fast i «hans legge». Det verkar difor både komisk og absurd når den første ropar: «Slipp, ellers slår jeg med hammern». Logikken fortel oss at dei kjem til å falle ned dersom han slår. Situasjonen er med andre ord fastlåst. Ei «mengd» med folk følgjer med, men snart «hang de der ikke». Nest siste strofe slår fast at det kan vere «hipp som happ» kven si skuld det var. Kvifor dette vil «ergre de store» men more «enkelte små», som det står i dei to siste linjene, er uklart.

Ein anekdote kan definerast som ei kort og ofte humoristisk historie med eit tydeleg poeng og blir gjerne brukt for å understreke, karakterisere eller illustrere, og for å underhalde. Ordet anekdote kjem av *an* (utan) og *ekdote* (utgitt). Det indikerer at det er ei historie som ikkje er dokumentert, men som har munnleg førelegg (Lothe, Refsum og Solberg 1997, 15). Tittelen passar med andre ord godt til diktet, og for den som kjenner sjangeren kan tittelen fungere som eit varsel om at diktet ikkje skal takast heilt på alvor.

Humoren i «Anekdote»

Sjølv har eg alltid meint at diktet er humoristisk, men i diskusjonar med lærarstudentar har eg opplevd meiningsytringar som dette: «Kom igjen: Kva er det som er så moro med to arbeidarar som døyr på jobb fordi det er noko alvorleg i vegen med HMS-tiltaka på arbeidsplassen?» Dette

er egentleg eit spørsmål om korleis ein kan lese og forstå diktet, som impliserer verdivurderingar. Det er innlysande at arbeidsulukker i seg sjølv ikkje inviterer til latter. Samstundes er det heilt vanleg at vi ler av folk som dett på ein rar måte. Det er ei så utbreidd form for humor at det er eigne humor-TV-program om det, der folk sender inn videoar av folk som skadar seg. Det er heller ikkje uvanleg med vitsar der aktørane dør – fordi dei er dumme eller uheldige. I den komiske animasjonsserien *South Park* blir ein av karakterane drepen i kvar einaste episode, men er like levande att i neste. Så altså: død og komikk er ikkje framande for kvarandre.

Det å le av andre som dett kan knytast til humorteorien om at det komiske inneber overlegenheit, dvs. at ein ler fordi ein kjenner seg betre enn dei. Då vil latteren samstundes degradere andre, og dét kan vere moralsk problematisk. Dette er ifølgje Baudelaire (1978) årsaka til at det i kristen tradisjon har blitt sett på som «djevlesk» å le. Baudelaire understrekar på den andre sida at ein også kan le av seg sjølv – dersom ein er «filosof» og kan distansere seg frå, og slik sett degradere, den sida ved seg sjølv som ein ler av. Då kan latteren medføre sjølvkritikk, og kanskje også erkjenning (og endring). Dette er noko også humorteoretikaren Critchley (2002) gjer eit nummer av, med tilvising til Freuds andre topologi (over-eg ler av ego) (s. 94). Critchley knyter her det å le av andre til ein konserverande og reaksjonær type humor, der ein distanserer seg frå dei eller det som skil seg frå norma. Det å le av seg sjølv eller eigne vanar og skikkar står derimot for ein reinsande og moralsk «betre» og meir verdifull humor – som altså kan føre til (sjølv)innsikt.

Bergson (1993) hevdar at latter er uforeinleg med medkjensle, ja egentleg med sterke kjensler i det heile tatt. Kjensler er rett og slett øydeleggjande for humor. Han vektlegg samtidig at humor er noko som høyrer til i menneskelege fellesskap. Ein ler betre saman med andre – og då kan det fort skje at ein kultur eller gruppe ler av og degraderer ein annan. Det er ikkje kjekt å bli ekskludert frå dei som ler, og endå verre å kjenne seg latterleggjort. Dette kan vere ein grunn til at humor – til dømes karikaturar – somme tider kan føre til konflikt, hat og aggresjon. Som før sagt: det å dele ein vits er å dele eit verdigrunnlag. Vi likar ikkje at nokon ler av det vi verdset høgt. I alle fall ikkje på ein nedvurderande måte.

Ein kan òg legge vekt på at humor er ein overlevingsstrategi, ein måte å halde ut på når noko er vanskeleg. Latteren kan degradere dei eller det som trykker ein sjølv ned og slik sett heve den som ler over det vanskelege. Det er difor vi har galgenhumor. Dette forklarar kvifor så mange i krevjande tider, til dømes under ein pandemi eller under trykket av klimatrugsmaal og andre naturkatastrofar, seier at akkurat no er det humor vi treng, og aldri har vi vel hatt meir bruk for latter! Somme vil hevde at vi her òg finn ei forklaring på at det finst så mykje latterleggjering av rektorar, foreldre og andre autoritetar i barnelitteraturen: Kanskje treng born eit rom der alt er snudd om på karnevalistisk vis (Bjørlo 2021, Cross 2010). Andre vel ein posisjon som kan kallast «the laughing philosopher» (Amir 2013, 8; Critchley 2002, 97) og vil heller hevde at den menneskelege situasjonen er håplaus og at vi treng å le i eksistensiell overgiving, le av «the folly of humankind», som den israelske filosofen og humorforskarer Lydia Amir uttrykker det (2013, s. 8). Det er med andre ord menneskeleg å ha behov for å le av det som er håplaut, å gjere det mindre og gjere oss sjølv mindre viktige.

Humor kan òg vere rein distraksjon, altså noko spontant og utan agenda. Fiendar av humor har tradisjonelt hevda at humor kan hindre oss i å ta det alvorlege alvorleg og kan forstyrre djup og kritisk refleksjon (Amir 2013). Ein kan kalle det humor som «avspenning». Det er humor som ventil, som verken fungerer normkonserverande eller aktivistisk, men berre er ein stad å hente krefter, utan å fornekte eller bekrefte noko som helst. Det kan likne den latteren Baudelaire beskriv når noko vekker «en avsindig grenseløs munterhet i oss, en munterhet som aldri tar slutt, som sønderriver oss og får oss til å falle i avmakt» (Baudelaire, 1987, 54). Dette er latter utan overlegenheit, utan fornuft.

I lys av denne utlegginga kan det å le av dei to snikkarane i «Anekdote» for det første vere uttrykk for at ein ikkje har medkjensle med dei. Kanskje er det dette lærarstudentane kan ha vanskeleg for å forsvare: Skal dei applaudere det å le av andre si ulukke? Grunnen til manglande medkjensle kan vere at snikkarane er skildra på avstand, dei har ikkje nokon personlegdom eller psykologiske eigenskapar. Dei har ikkje nokon annan identitet enn yrket sitt (snikkar), og dei er heilt anonymiserte som A og B. Altså to heilt tilfeldige arbeidsfolk og elles som typar og nærmast pappfigurar. Dette er vanleg i det som blir kalla «slapstick-humor», som til dømes finst i mange teikneseriar, humoristiske teikne- og animasjonsfilmar og komiske stumfilmar frå første del av 1900-talet.

Det ein kan le av i diktet, kan vere at ein ser for seg korleis den eine hogg seg fast med hammaren og den andre klamrar seg til foten hans, noko som i seg sjølv kan vere eit komisk syn. Det kan òg vere noko komisk i det plutselige omslaget frå idyll med «spasing» til livsfarleg situasjon. Altså eit tilfelle av overrasking og inkongruens mellom det ein forventar og det som skjer. Men kanskje er det særleg denne replikken som står for komikken: «Slipp, ellers slår jeg med hammern». Dette ler born av, etter mi erfaring. Eit anekdotisk bevis, sjølv sagt, men eg har opplevd både femåringar og tiåringar som har ledd og mora seg over denne utsegna. Kanskje ler dei fordi det ikkje «går an»? Dei yngste borna ler kanskje òg av det språklege – av overmot fordi dei forstår det sjølv motseiande i replikken, som snikkaren sjølv ikkje ser ut til å forstå. Barnelitteraturforskarer Julia Cross har peika på at mindre born gjerne morar seg mest over andre som ikkje meistrar det som borna sjølv nettopp har lært å meistre (Cross 2010, 9), som språkleg tvtydigheit eller paradoks. Borna kan sperre opp augo i skrekkblanda fryd når det logisk umoglege brått går opp for dei. Det er altså tale om ein kombinasjon av humor som overgiving, som inkongruens og som overlegenheit.

Mangel på medkjensle med dei to uheldige snikkarane blir formidla i ordvalet i diktet (i tillegg til den før nemnde framstillinga av dei som pappfigurar). Når dei to heng der og ropar og skrik, sikkert i dødsangst, blir det skildra som «jammer», og med orda «de hang der gudbedre og spaset», altså prata tull. Og mengda ser med «beundrende blikke», som om dei er på ei oppvising, som på sirkus. For dei er det underhaldning. Og det er det strengt tatt for lesaren òg. Lesaren som smiler identifiserer seg såleis meir med «mengden» enn med dei to som svevar mellom liv og død.

Når eg har diskutert diktet med studentar, har det av og til vore somme som meiner at dei ikkje er sikre på om dei kan le. Dei nøler. Eller viss dei ler, så kjem dei etterpå i tvil om det var moralsk rett å gjere det. – Det kjem kanskje an på kor langt det er ned, om dei to snikkarane døyr eller ikkje? Kan vi eigentleg forsvare å le av dette i klassen? kan lærarstudentar spørje. Latter viser mangel på empati, ifølgje Bergson, og er dét noko ein bør dyrke? Når studentane stiller slike spørsmål, kan det vere dels ut frå eit allmennmenneskeleg eller moralfilosofisk perspektiv. Dels frå eit didaktisk perspektiv.

Sjølv om «Anekdote» kanskje ikkje loddar så djupt, er slike spørsmål interessante. Noko komisk kan få ein til å le «mot betre vitande», eller i strid med dei verdiane ein meiner å stå for. Latter er ein kroppsleg reaksjon, av og til nærmast ein refleks, som ikkje nødvendigvis er fornuftskontrollert eller rasjonell. Hellesnes skildrar ei særeiga form for humor som er klovnens humor. Det som utløyser latter ligg i kroppsspråk, gester, rørsler, mimikk og grimasar hos klovnen. Klovnelatteren er frikopla frå fornufta. Det kroppen seier kan vanskeleg seiast på andre måtar. Det gjeld «ei form for samanbrot i det kognitive» (Hellesnes 2007, 17), der det skjer noko som ikkje lar seg svare på med forstanden. Den som ler gir seg over til latteren, og under latteren opplever den som ler «ein vill og grenselaus fridom» (s.st).

No skal eg ikkje påstå at «Anekdote» framkallar ein slik vill og ukontrollert latter, men det er likevel noko ved humoren som er litt ute av kontroll når studentar som har ledd eller smilt lurar på om dette kan forsvarast straks dei «kjem til fornuft». Ein annan måte å sjå det på er at humor kan skape ein brå kollisjon mellom to verdisystem, det «normale» akseptable på den

eine sida, og det som ligg i vitsen på den andre. Komedien har til dømes heilt tilbake til Aristofanes i antikken kombinert kroppsleg humor med «moral teaching», men då helst ved å latterleggjere og vise fram «the artificiality of convention» (Amir 2013, 10).

Det som utspelar seg i «Anekdote» kan også vere eit uttrykk for «human folly» - menneskeleg dumskap - som ein kjenner seg att i. Kvar og ein kan misse hovudet og seie noko dumt dersom ein brått kjem i ein farleg situasjon. Ler ein av dette, ler ein også av seg sjølv. Det er òg mogleg å forstå diktet som eit bilde på den menneskelege situasjonen generelt. I den eine augeblinken sit ein og «spaser» utan bekymring, i den neste er alt forandra. Livet er risikabelt, du kan døy i neste minutt. «Mengden» kan berre følgje med dei som heng der, mellom liv og død, slik vi alle heng mellom liv og død. Så la oss akseptere det, gi oss over og le. Og når vi kan le av død og livsfare, blir desse mindre farlege. Dette er humor som meistringsstrategi.

Humoren i diktet kan òg dreie seg om at dei eksistensielle vilkåra til mennesket kallar på det komiske (så vel som det tragiske), ettersom «reality itself is comical» (Amir 2013, 16). Det komiske oppstår i kollisjonen mellom ideal og realitet, eller mellom førestillingar om meining og mangel på meining. Her er vi på eit vis tilbake til inkongruens-teoriar om humor, som vektlegg det overraskande brotet med det ein forventar: Noko komisk oppstår sjølv om situasjonen kallar på det yste alvor. Snikkarane i livsfare blir komiske figurar. Dette skjer heilt i tråd med det Bergson seier om at det som utløyser latter først og fremst er ei eller anna form for «mekanisk stivhed» og automatisme (1993, 21-22), og det gjeld særleg når «kroppen får overtak på sjelen» (1993, 45), når merksemda blir leia mot noko kroppsleg, medan det er noko anna det «dreier seg om» (s.st).

Når eg av og til har opplevd at yngre lesarar ikkje synest diktet «Anekdote» er morosamt, kan det hende at innlevinga i den farlege situasjonen overskyggar det komiske. Distansen blir for liten, og dei får medkjensle med dei to stakkarane. Dei tenker heller på løysingar. Som ein sjuåring hevda: Folk burde ikkje ha stått og sett på. Dei skulle heller ha funne ein madrass, så kunne begge ha halde fast i mellomtida. Her blir ein minna om at det å forstå noko i ein tekst som lattervekkande er eit spørsmål om lese måte: «Laughter is a matter of interpretation» (Snell 2021, 5-6).

I ein GLU-klasse var det ein student som peika på at diktet kunne lesast som kritikk av arbeidsfolk som berre tulla i arbeidstida. Viss dei ikkje er forsiktige, så kan dei dette ned, og då fortener dei kanskje å bli latterleggjort. Altså blir diktet lese som eit moralsk eksempel der latteren er på lag med moralen. Til det kan ein sjølvsagt innvende at diktet like gjerne kan kommunisere kritikk av arbeidsgivaren og dårleg HMS – som nemnd over. Diktet fortel også at «folk» ikkje bryr seg – dei berre ser på med «beundrende blikke». Altså kan det vere eit dikt om arbeidarane sine dårlege arbeidsforhold og kanskje om mangelen på respekt for arbeidet og situasjonen deira generelt? Då ville det vere respektlaust å le – altså ville latteren avsløre fordommar hos den som ler. Dette kan likne mekanismane i etnisk humor eller humor som går ut over bestemte grupper og samfunnsklassar. Som før nemnd er ein anekdote ei historie som kan bli brukt til å karakterisere noko eller nokon på ein udokumentert måte. Er det arbeidarane som blir «karakterisert» (som latterlege eller dumme) her, eller er det publikummet i diktet?

For meg er slike måtar å forstå diktet på litt lattervekkjande i seg sjølv, i alle fall i første omgang, kanskje fordi dei er så overraskande. Eller fordi ein slik diskurs om arbeidarrettigheter og HMS kolliderer med diktets muntre og slenrande tone. Eller fordi eg finn det komisk å tenke meg diktet brukt som åtvaring om å tøyse i arbeidstida. Men det kan likevel ha noko for seg å tenke over kvifor eller om ein ler av to menneske som døyr (utan at diktet gjev oss tilgang til lidinga og smerta). Det å legge merke til korleis språkleg humor fungerer er ei form for kritisk tilnærming til tekst, ettersom det inneber refleksjon over eigen intuitive respons på teksten. Det er såleis tale om å bli merksam på diktets estetiske verknad, så vel som eigne tolkingsstrategiar og fordommar. Ei slik tilnærming verdset den intuitive leseopplevinga som grunnlag for oppøving av litterær kompetanse (jf. Røskeland 2020). Det vi har sett her er òg at diskusjon om

humor i ein litterær tekst kan invitere til refleksjonar både om ulike tolkingar og om verdispørsmål.

Eit mangfald av lesemåtar

Diktet «Anekdote» av Wildenvey kan skape ganske mange ulike tilnærmingar. Her kan vi vende tilbake til utgangspunktet med stundet: Gjennom åra har eg har fått mange forslag til kva elevar kan få ut av dette diktet. Blant dei vanlegaste er at elevane kan lære om rim og rytme og lære om lyrikk – altså lære om verkemiddel og sjanger. Vanlege forslag til aktivitetar er at elevane kan finne rimord, ikkje berre fullrim som «snekker-knekker», «spaset-stillaset», «verre – herre», men også allitterasjon som i «hammerens herre», «hipp som happ» og «slipp som slapp». Dei kan òg legge merke til at teksten er delt i strofer. Sidan diktet har både episke og dramatiske trekk, til dømes ein klassisk dramatisk komposisjon, kan det også eigne seg til å diskutere sjangerblanding og sjangergrenser. Historia følgjer dessutan òg mønsteret for «eigentleg forteljning» ifølgje tekstlingvistikken (Labov og Waletzky 2006).

Andre kan først og fremst ønske at elevane skal leve seg inn i situasjonen til dei to snikkarane. Sidan diktet inneheld ei handling, kan det eigne seg for arbeidsmåtar der ein overfører det til ein annan modalitet, til dømes teikneserie, og drøftar remediering eller i kva grad ulike illustrasjonar inneber ulike tolkingar, men òg haldningar til innhaldet i teksten. Med elevar på ungdomstrinnet kan ein dessutan undersøke den historiske bakgrunnen til diktet, kanskje finne ut om det er typisk for Wildenvey eller om det fortel noko om tida han skreiv i.

Mange studentar vil bruke situasjonen i diktet som utgangspunkt for å diskutere samarbeid, vennskap, skuld eller ansvar for andre og overser humoren i det (eller oppfattar humoren som upassande, som vi har vore inne på). Det at mange vektlegg alvor, *kan* òg ha å gjere med korleis oppdraget blei gitt. At elevane skal «få noko ut av» diktet kan ha blitt tolka som at elevane skal finne noko å ta med seg vidare i livet; ei eller anna innsikt eller læresetning. Då blir tolking av diktet vesentleg, medan intuitiv glede over logiske paradoks, komiske situasjonar eller språkleg leik kjem meir i bakgrunnen. Det er likevel mogleg å lese diktet «blott til lyst», for å vere saman om ei litt morosam historie som kan framkalle smil og latter.

Ei stor undersøking i 2019 av kva som går føre seg i norsktimane (Gabrielsen, Blikstad-Balas og Tengberg 2019) viste at ein stor del av litteraturundervisninga handlar om å undervise i verkemiddel og sjangertrekk, medan litteratursamtale nesten ikkje finst (Gabrielsen 2019). Ei anna, men mindre undersøking har vist at på barnetrinnet les ein i stor grad skjønnlitteratur for «kosen» og opplevinga (Ottesen og Tysvær 2017), men òg at mange lærarar meiner at slik god leseoppleving oppnår ein best utan innblanding frå læraren, altså utan lesestopp, oppgåver, samtale eller andre aktivitetar, eller utan metode, som Skarøhamar kallar det (2012, 16). Ei tilnærming som tar humoren i litteraturen på alvor og diskuterer kva ein ler av og dei moralske eller verdimesse implikasjonane av det komiske i litteraturen, unngår begge desse «grøftene» i litteraturundervisninga.

Her har vi sett at spørsmål om humor og det komiske i diktet samtidig er spørsmål om lesemåtar, og at kva ein som lærar ønsker at elevane skal få ut av ein tekst, dreier seg nettopp om dette – lesemåte. Humor har utvilsamt med leseoppleving å gjere. Humorige tekstar kan dessutan krevje avansert lesekompetanse, mellom anna fordi det å oppfatte normbrot kan føresette både forkunnskapar og evne til å halde fleire idear og førestillingar i hovudet samtidig (Slettan 2020). Med bakgrunn i drøftinga over, kan ein òg sjå at humoristisk litteratur kan skjerpe forståinga av det som er språkleg tvitydig og motsetnadsfullt. Ikkje minst er det av verdi å bli merksam på korleis latter endrar situasjonen og haldninga, både til det som er sagt eller skrive og til den som er avsendar. Humor og latter kan slik sett òg opne for «ein ny stad å sjå frå» (Nyernes 2002, 363). Det er såleis god grunn til å forske meir på korleis den humoristiske litteraturen kan gjevast verdi i skulen, ikkje berre som middel til leselyst, men òg som utgangspunkt for innsikt i både humor og litteratur.

Sjølv om «Anekdote» kan lesast og brukast på mange måtar, vil eg ikkje påstå at det er eit særleg komplekst og djuptloddande dikt. Det kan godt hende at det stemmer at sjølv Wildenveys «metafysiske tankedik» er «ispedd et vidd som kan avlede leserens fordypelse», som Lotherington skriv i *Norsk biografisk leksikon* (2009). Det humoristiske kan hindre eller forstyrre Alvoret. På den andre sida kan nettopp humoren i diktet, som vi har sett, bidra til refleksjon om våre eigne og diktets verdiar og haldningar – fordi det å dele ein vits kan vere å dele eit verdigrunnlag. Som diktet seier i sin eigen kommentar til seg sjølv: «Og dette vil ergre de store, men enkelte små vil det more».

Litteratur

- Amir, Lydia B. 2013. «Philosophy's attitude towards the comic. A re-evaluation». I *European Journal of Humour Research* 1(1) p.6-21.
<https://doi.org/10.7592/EJHR2013.1.1.amir>
- Andersen, Per Thomas. 2012. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Baudelaire, Charles. 1987. «Om latterens vesen og allment om det komiske i den bildende kunst». I *Kunsten og det moderne liv*, 43-64. Oslo: Solum Forlag.
- Bergson, Henri. 1993. *Latteren. Et essay om komikkens væsen* [1900]. København: Forlaget politisk revy.
- Bjørlo, Berit Westergaard. 2021. «Humor i to nyere norske diktbildebøker: *Pling i bollen og 123 for barske barn*». I *Barnboken*, 44. DOI: <https://doi.org/10.14811/clr.v44.607>
- Critchley, Simon. 2002. *On Humour*. New York: Routledge.
- Cross, Julie. 2010. *Humour in Contemporary Junior Literature*. Taylor & Francis Group.
<https://doi.org/10.4324/9780203832943>
- Dahl, John Magnus Ragnhildson. 2020. «Den polariserande humoren». I *Samtiden* 4 – 2020, 67-73.
- Gabrielsen, Ida Lodding, Marte Blikstad-Balas og Michael Tengberg. 2019. «The role of literature in the classroom: How and for what purposes do teachers in lower secondary school use literary texts?» *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 19, 1-32.
<https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2019.19.01.13>
- Gabrielsen, Ida Lodding. 2019. «'Virkemidler er det vi bruker for å oppnå sjangertrekkene.' Skjønnlitteraturens rolle i 178 norsktimer på ungdomstrinnet». I *Norsk læreren* 4, 2019. 28-36.
- Hellesnes, Jon. 2007. «Crux, den tenksame klovnen». I *Om livstolking*, 13-28. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Horkheimer, Max og Theodor Adorno. 2011 [1947]. *Opplysningens dialektikk*. Spartacus forlag.
- Labov, William og Joshua Waletzky. 2006 [1966]. «Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience». I P. Coubley (red.), *Communication Theories, Critical Concepts in Media and Cultural Studies*, band III, s. 28–63. London & New York: Routledge.
- Lothe, Jacob, Christian Refsum og Unni Solberg. 1997. *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Kunnskapsforlaget.
- Lotherington, Tom. 2009. «Herman Wildenvey». I *Norsk biografisk leksikon*. Store norske leksikon. Lese mars 2021 frå https://nbl.snl.no/Herman_Wildenvey
- Morreal, John. (1983). *Taking Laughter Seriously*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Nyrnes, Aslaug. 2002. *Det didaktiske rommet. Didaktisk topologi i Ludvig Holbergs Moralske tanker*. Avhandling dr.art. Universitetet i Bergen.

- Opsahl, Turid, Ellen Seip Stubbe og Jo Tenfjord. 1989. *Den store dikt- og regleboka*. Bokklubbens barn.
- Ottesen, Siri og Aasfrid Tysvær. 2017. «Skjønnlitteratur for kosen». *Norsklæreren*, 4-2017. LNU/Fagbokforlaget, 39-67.
- Røskeland, Marianne. 2020. «Bilde i ord. Litteraturlæsning som visuell erfaring». I *Sans for dannning. Estetisk vending i litteraturredaktikken*, redigert av Åse Høyvoll Kallestad og Marianne Røskeland, 42-56. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skarøhamar, Anne-Kari. 2011. *Litteraturundervisning. Teori og praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Slettan, Svein. 2020. «Lystig læring. Om humor og litterær danning i bøker for barn». I *Sans for dannning. Estetisk vending i litteraturredaktikken*, redigert av Åse Høyvoll Kallestad og Marianne Røskeland, 57-76. Oslo: Universitetsforlaget.
- Snell, Heather. 2021. «Studying Laughter». I *Jeunesse: Young People, Texts, Cultures* Jan. 13th 2021, 1-16. <https://doi.org/10.1353/jeu.2021.0000>
- Tønnessen, Elise Seip. 2012. «Å lede elevene inn i teksten. I *Den andre leseopplæringa*, redigert av Agnes Margrethe Bjorvand og Elise Seip Tønnessen, 131-149. Oslo: Universitetsforlaget.
- Veatch, Thomas C. 1998. «A Theory of Humour». In *Humor, the International Journal of Humor Research*, May, 1998. Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/humr.1998.11.2.161>
- Wildenvey, Herman. 1911. «Anekdote». I *Prismer*.